

РАЗВОЈ ПЛАНИНСКОГ ТУРИЗМА У СРБИЈИ И ЗЕМЉАМА У ОКРУЖЕЊУ

Никола Крунић, Саша Милијић, Јасмина Ђурђевић

Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд

рад примљен: март 2010., рад прихваћен: мај 2010.

MOUNTAIN TOURISM DEVELOPMENT IN SERBIA AND NEIGHBOURING COUNTRIES

Апстракт

Планинска подручја са непосредним окружењем представљају значајне делове туристичких регија са потенцијалима за развој целогодишњег туризма и комплементарних делатности. Могућности развоја су условљене величином планинског простора, режимима заштите природе, опремљеношћу инфраструктуром, стварањем услова за одмор и рекреацију и укључивањем локалног становништва у процес развоја и заштите. У раду се анализирају питања развоја туризма на планинским подручјима, са акцентом на зимску понуду у простору у Србији и појединим земљама у окружењу (Словачка, Румунија, Бугарска и Грчка). Указује се на потребу усклађивања заштите природе и развоја планинског туризма, националне особености и начела развоја, као и на могућности трансграничне сарадње.

Кључне речи: планинска подручја, туризам, просторно планирање, планински центри.

Abstract

Mountain areas with their surroundings are important parts of tourism regions with potentials for all-season tourism development and complementary activities. Development possibilities are based on size of high-mountain territory, nature protection regimes, infrastructural equipment, provided conditions for leisure and recreation as well as involvement of local population in processes of development and protection. This paper analyses the key aspects of tourism development, winter tourism in high-mountain areas of Serbia and some neighboring countries (Slovakia, Romania, Bulgaria, and Greece). Common determinants of cohesion between nature protection and mountain tourism development, national development policies, applied models and concepts and importance of trans-border cooperation are indicated.

Keywords: high-mountain areas, tourism, mountain centers, spatial planning.

ПЛАНИНСКА ПОДРУЧЈА СРБИЈЕ

Република Србија располаже квалитетним и разноврсним потенцијалима за развој планинских подручја, од којих је активан само део. По потенцијалима за развој предњаче високопланинска подручја (изнад 1500 m нв) са непосредним средњепланинским окружењем (1000-1500 m нв), у коме се прожимају интерни и екстерни фактори од значаја за регионални развој ових подручја Србије. Подручја изнад 1000 m нв покривају укупно око 11% простора Републике односно 9680 km². Захваљујући својим природно-еколошким својствима, предеоним квалитетима, биодиверзитету, развојним потенцијалима и другим карактеристикама, високопланинска подручја Србије представљају драгоцен природни ресурс (Табела 1). Значајан природни ресурс заступљен је и на засебним већим средњим планинама и планинским површима.

email: nikola@iaus.ac.rs

Рад је резултат истраживања спроведеног у оквиру научног пројекта ТР 16007 "Одрживи развој и уређење бањских и туристичких насеља у Србији", који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

Табела 1.

Планинска подручја од националног значаја

Tab. 1.

Mountain areas of national importance

Регион Србије ¹	високе планине	средње планине и планинске површи
Источна Србија	Стара планина (са Видличем)	Кучајске планине са Бељаницом
Јужна Србија	Крајиште са Власином (Чемерник, Грамада, Варденик, Бесна Кобила, Дукат и др.); Сува планина	Кукавица и Радан
Централна Србија	Копаоник (са Жељином, Столовима и Гочом), Голија (са Радочелом, и Чемерном) и Мокра Гора са делом Пештера (на подручју Тутина)	
Западна Србија		Пештерска висораван, Златар и Јадовник, Златибор и Тара, и Ваљевске планине
Косово и Метохија	Шар-планина (са Језерском планином, Жар планином, Паштриком, Коритником), Проклетије (са Јуничком планином, Богићевицом, Копривником, Хајлом, Жљебом, Мокром гором—део и др.) и Копаоник (јужни део) и др.	

Активиран је само мали део расположивих, разноврсних ресурса планинских подручја Србије. Проблем је у израженој поларизацији на развијенија урбана подручја и долинске појасеве концентрације становништва и активности, и на неразвијена рурална, планинска и периферна подручја. Овакав развојни дебаланс не омогућава одржив развој Србије и доприноси интензивирању проблема у развоју и заштити планинских подручја.

Основни проблем туристичког и укупног развоја планинских подручја у Србији је лимитираност њихових потенцијала која може бити: апсолутна у случају да се на планинском подручју не може остварити развој (недостатак критичне масе високопланинског простора и природних ресурса, деградирана природа и др.); и релативна у случају да постоји ограничење неког фактора развоја (саобраћајна доступност, инфраструктура, заштићено подручје и др.), што захтева анализу рентабилности и дефинисање начина за превазилажење ограничења. Кад се говори о потенцијалима ових подручја мора се код стручног дефинисања приоритета узети у обзир и политика просторног развоја и заштите, тј. потреба да се развој усмери у одређено планинско подручје, без обзира на већу економску рентабилност која би била остварена на другом, по потенцијалима бољем, подручју.

Развојни проблеми у планинским подручјима Србије обухватају:

економску, политичку и просторну маргиналност;

екстерно усмеравање развоја, без довољног учешћа локалне средине;

неповољну демографску и образовну структуру и емиграцију становништва;

конфликте у коришћењу простора и управљању заштитом и развојем планинских подручја; угрожавање економског, социјалног и културног интегритета и егзистенције планинских локалних заједница;

саобраћајну изолованост, инфраструктурну неопремљеност и неразвијену мрежу јавних служби;

појаве неконтролисаног развоја туризма и других активности.

Србија данас знатно заостаје за већином европских земљама у погледу савременог управљања развојем планинских подручја. Не постоји јасно дефинисана стратегија развоја и заштите планинских, нити руралних подручја Републике, а још мање ефикасан систем управљања одрживим развојем. Није обезбеђена ни адекватна подршка за имплементацију постојећих планова (опште стратегије, просторни, енвајеронментални и секторски плански основи), а тиме ни за ефикасно управљање одрживим развојем Србије и, у тим оквирима, планинских подручја.

1 Уредба о номенклатури статистичких територијалних јединица (од 24.12.2009. године) и Закон о регионалном развоју „Сл. Гл. РС 51/09“

2 Остваривање економске исплативости обухвата: истраживање тражње потенцијалног тржишта за новом планинском дестинацијом и туристичким производом; мултикритеријумску оцену рентабилности пројекта; финансијске анализе инвестиционих аранжмана који обезбеђују најбољи резултат у иницирању развоја (израда планске документације, изградња инфраструктуре и прва етапа реализације) или наставку реализације пројекта (остале етапе реализације); анализу тржишта некретнина у погледу оптималне локације, накнада за уређење грађевинског земљишта и могућности реинвестирања у развој; анализу могућности развоја делатности које су комплементарне туризму, као дела стратегије социоекономског развоја локалне заједнице; и улагање јавних прихода и дела прихода сектора туризма у заштиту планинског подручја

ОГРАНИЧЕЊА, КОНФЛИКТИ И НАЧЕЛА ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

Доминантни ограничавајући фактори одрживог развоја планинских подручја Србије могу се сврстати у неколико категорија:

- **демографски фактор** (депопулација, старење и осиромашење сеоског становништва);
- **социо-политички и економски фактор** (запостављање планинских подручја у корист индустријализације и урбанизације, одсуство дугорочних стратегија и оперативних програма развоја, саобраћајна и комуникациона изолованост, непостојање довољно свести о могућностима развоја, као и економске миграције у градове ради запошљавања и бољих услова живота);
- **просторно-енвајронментални фактор** (претежно периферан географско-саобраћајни положај; некавалитетна и неизграђена крупна инфраструктура; разбијена морфолошка структура и недовољна опремљеност насеља комуналном инфраструктуром, јавним службама и другим урбаним садржајима; неадекватна заштита и презентација природних вредности);
- **управни фактор** (неприлагођеност законског и планског основа, административна и привредна подељеност планинске територије, неадекватна институционална организованост, неустављање ГИС-а и др.), што је за последицу имало: некоординиран и недовољно контролисан развој, парцијално сагледавање и одлучивање о развоју без свеобухватног сагледавања потенцијала и ограничења, почев од општина које су заинтересоване за развој свог дела планинског подручја, до различитих привредних делатности чији су партикуларни интереси, најчешће, неусклађени са интересима развоја осталих активности и заштите природе; једнострано тумачење одрживог развоја планинских подручја, давањем приоритета заштити природе и др. Изазов одрживог развоја планинских подручја Србије је посебно изражен у усаглашавању заштите и коришћења природних ресурса и животне средине. Све значајније планине имају неки статус заштићеног природног добра или је он у припреми:
 - Националног парка: Копаоник, Шар-планина и Тара;
 - Парка природе: Стара планина и Голија (део Парка Голија је резерват биосфере МАБ);
 - Специјалног резервата природе: Гоч-Гвоздац, Пештерско поље; локалитети на Мокрој Гори-Тутин (Поглед, Каљавица и Белег) и на Проклетијама-Дечани (Прилепске планине, Кожњар, Маја Ропс);
 - Подручја у поступку заштите: Националног парка - Проклетије, Мокра Гора-Тутин; Предела изузетних одлика - Власина, Мокра гора; и Специјалних резервата природе: Сува планина и Радан-Соколовица;
 - Подручја предвиђена за заштиту (предео изузетних одлика, парк природе и др): Ваљевске планине, Кучајске планине, Златибор, Јадовник и др.
 Проблем се јавља услед потенцијалног или манифестованог

конфликта између заштите природног наслеђа, ресурса и животне средине и развоја туризма или других приоритетних намена и функција од јавног интереса. Превенција и релативизација овог конфликта обезбеђује се просторном диференцијацијом зона заштите од зона предвиђених за развој различитих активности и, нарочито, усклађивањем активирања туристичких потенцијала са режимима заштите природног наслеђа и ресурса. Најчешће се установљава полифункционална регија на заштићеном планинском подручју, са туризмом као једном од посебних намена комплементарној заштити природног наслеђа и ресурса. Овај приступ успешно се примењује у пракси планирања и уређења националних и регионалних паркова, посебно на подручју Алпа.

Концепт одрживе заштите у Србији, поред заштите природног наслеђа и ресурса, треба да подразумева и заштиту егзистенцијалних интереса локалног становништва и добробит локалних заједница, као и стварање услова за едукацију, рекреацију и опоравак урбаног становништва у планинским подручјима. (Дабих, Д. *et al*, 2009.)

Будућност високопланинских подручја Србије у највећој мери зависиће од примењених начела и принципа код планирања, програмирања, пројектовања и грађења, правних, институционалних и организационих норми, на једној страни, као и од примењених критеријума заштите компатибилних са принципима уређења и развоја, на другој. (Бакић, О. *et al.*, 2009)

Одрживи развој високопланинских подручја Србије треба заснивати на начелима:

- **енвајронменталне подобности**, која подразумева развој туризма и комплементарних активности усклађен са режимима и условима заштите планинског подручја са изузетним и/или осетљивим природним вредностима и ресурсима².
- **економске исплативости**, која подразумева рентабилност инвестиције као и активну заштиту планинског подручја од дела оствареног прихода³.
- **социјалне прихватљивости**, која подразумева заштиту локалних интереса и побољшање услова живота и рада активним укључивањем локалног становништва у туристичке активности.

³ За остваривање енвајронменталне подобности најзначајније је интегрисање аспекта заштите природног наслеђа, ресурса и животне средине у процес стратешког планирања и управљања одрживим развојем планинског подручја, нарочито одрживим развојем туризма. У дефинисању различитих опција развоја и организације туристичких активности и понуде у простору полази се од концепта заштите природног и културног наслеђа и одрживог развоја туризма. Опције се заснивају на капацитету простора планинског подручја. Ради превенције настајања или ублажавања ефеката негативних утицаја развоја на животну средину, у процесу планирања интегрално се разматрају различите опције положаја планинских центара, праваца саобраћајне, комуналне и туристичко-рекреативне инфраструктуре, модела управљања развојем и заштитом подручја итд. Вредновање и избор концепције будућег развоја туризма и организације туристичке понуде на планинском подручју, по правилу, заснива се на претходној процени оправданости и стратешкој процени утицаја сваке предложене опције на наслеђе и животну средину.

тичку понуду (добити за локалну заједницу) и заштиту природе (одговорност за нарушавање природних вредности и компензације локалном становништву за последице ограничења режима заштите природе).

Досадашњи развој планинских подручја Србије имао је пет фаза:

- иницијално-спорадична фаза – од 1901. године до Другог светског рата, коју карактерише почетак истраживања и развоја туризма, оснивање „Српског планинарског друштва” и др;
- припремно-развојна фаза – од краја Другог светског рата до 1968. године, која прати интензивирање општих токова развоја (индустријализације). До 1960. године на планинским подручјима Србије постојао је 61 планинарски објекат са 2047 лежајева, приближно исто као у Словенији;
- развојна (студијско-планска) фаза – од 1968. до 1990. године, започиње припремама Србије за развој савременог планинског туризма у сарадњи са ОЕЦД-ом („Студија о могућностима развоја зимског туризма у Југославији”). Током израде студије обављена је стручна обука наших стручњака о планирању и имплементацији развоја планинских центара у Швајцарској и Француској и проблемима који прате такве комплексне подухвате у условима високих планина. Наиме, већина планинских центара Европе тада је грађена на 1600-2000 мнв., што је примењено и на Копаонику реализацијом туристичког центра Суво Рудиште, као и у планирању Старе планине и Шар-планине.
- фаза кризе – од 1990. до 2007. године, коју, услед распада СФРЈ, ратних догађања и одсуства економске и социјалне стабилности током прилагођавања тржишној привреди, прати заустављање иначе спорих процеса развоја туризма и повезивања са локалном пољопривредом, подстицања развоја комплементарних активности и подршке заштити природног наслеђа и животне средине.
- фаза постепеног опоравка - од 2007. године, са интензивирањем државног улагања на формирање јавних скијалишта и др., али још увек без довољне усклађености планске регулативе просторног развоја туризма. (Дабић, Д. *et al*, 2009.). У Србији се развијају три високопланинска туристичка центра (на Копаонику, Шар-планини и Старој планини) и неколико мањих центара и ски стадиона (на Златибору, Дивчибарама и др.) на којима је до сада реализовано око 35 жичара и око 90 км скијашких стаза.

Полазећи од могућности примене искустава европских планинских туристичких центара, процена је да се, под претпоставком унапређења система управљања, дугорочно може у одређеној мери остварити одржив и конкурентан развој планинских туристичких дестинација у Србији. Пилот пројектима одрживог развоја могли би да буду планирани нови туристички центри на Старој планини и модернизација постојећих туристичких центара на Копаонику и Шар-планини.

Овакав приступ потврђује искуства земаља са вишим степеном развоја планинских подручја на примеру развоја традиционалне пољопривреде, туризма и комплементарних активности, односно уређењу традиционалних планинских насеља, изградње планинских центара, као и заштите и презентације природе и природних вредности.

РАЗВОЈ ПЛАНИНСКОГ ТУРИЗМА ЗЕМАЉА У ОКРУЖЕЊУ

Активирање развоја у планинским подручјима у земљама са вишим степеном развоја ових подручја (Француска, Аустрија, Италија, Швајцарска), резултирало је изградњом неколико стотина комплексних и по понуди високо атрактивних туристичких центара (у оквиру традиционалних насеља или у спрези са њима на вишим планинским просторима), инфраструктурно опремљених по највишим стандардима, са око 13000 жичара и 20000 километара скијашких стаза (површине око 3560 km²) и др., уз строго вођење рачуна да њихова изградња, а посебно експлоатација, не изазове непоправљиве и материјално скупе еколошке штете.

Такође, у неколико последњих деценија мења се листа земаља у непосредном окружењу Србије према достигнутом степеном развоја планинских подручја. У Бугарској и Словачкој посебно, а делом Грчкој и Румунији, као последица убрзаног развоја и решених економско-системских питања, успешно се релативизује већина противуречности развоја планинских туристичких дестинација.

Иако су коришћени различити извори за приказ развоја планинског, посебно ски-туризма у овим државама, може се стећи увид у примењене моделе, интензитет и степен развијености планинског туризма.

Словачка

Развој туризма и комплементарних делатности у планинским подручјима Словачке има дугу традицију. Концепт планирања и имплементације је занован на равномерном регионалном приступу развоју. Планински туристички центри, којих данас има 80, су развијани у свих осам региона Словачке (Skicenters Slovenska Republika 1999.). Пројекти развоја туризма су обухватили изградњу како већих планинских центара (Јасна, Стари Смоковец и др., капацитета преко 10000 стационарних корисника), тако и мањих планинских центара (Чопок, Бзовец и др. капацитета од 2000 до 4000 стационарних корисника) и ски стадиона (Бањска Бистрице, Бустра код Брезне и др.). (Слика 1.)

Имплементација развоја се одвијала делом у оквиру постојећих насеља, а делом као потпуно нови центри у висинској зони, где су то теренски услови дозвољавали. Заједничко за већину примера развоја је реализација пројеката у оквиру заштићених подручја Словачке, што потврђује став да су развој и заштита комплементарне делатности и у земљама у развоју/транзицији. Туристичка понуда у простору доживела је велике трансформације у периоду од 1990. године у складу са прилагођавањем промењеним условима и новим трендовима целогодишње понуде у планинским подручјима. Иако је почетни циљ развоја планинских подручја био стварање услова за туризам и рекреацију грађана Словачке, данас планински туризам у овој земљи привлачи више иностраних туриста и то највише из Енглеске, Немачке, Пољске и Мађарске, који за приступачније аранжмане добијају понуду сличну оној у планинским центрима Алпа.

Слика 1.
Ски центри у Словачкој
Fig. 1.
Ski-centers in Slovakia

Румунија

Планински туризам Румуније⁴ је релативно неразвијен, посебно у поређењу са суседним земљама - Словачком и Бугарском. Планински туризам се развија у оквиру три зоне Карпатских планина, које заузимају око 48% територије земље (Слика 2). Већина од око тридесет планинских туристичких места, скијалишта и локалних ски-стадиона нису довољно инфраструктурно опремљени. Најважнија скијалишта се налазе у контакту са бањским центрима или њиховој близини, а њихова изградња се финансира из локалних буџета и приватних извора.

Најзначајнији потенцијали за развој планинског туризма налазе се у јужној зони Карпатских планина (Трансилванијски Алпи), који се пружају правцем исток-запад. Највиши део ове зоне планина Фагарас, са врхом Молдовану (2544 m нв), услед саобраћајне изолованости није довољно валоризовала туристички потенцијал. За разлику од ове области, планине Буџеги и Баиулиу представљају најпосећенију планинску туристичку зону Румуније, у којој је, дуж долине реке Прахове, концентрисано више туристичких места (Синаја, Буштени,

Азуга и Предеал) са инфраструктурно најопремљенијим скијалиштима, којима гравитирају Букурешт и Брашов (са укупно око 2,5 милиона становника). На планини Поставару, налази се највећи скијашки центар Румуније - Појана Брашов.

У источној зони Карпатских планина, у оквиру планинских националних паркова Родна, Калиман и Хасмас-Биказулиу Георгес реализовано је више центара и скијалишта од којих су најзначајнији Борса, Сант, Извоаре и Кавник на Родни. У централном делу ове зоне је планина Харгита са девет скијашких центара, међу којима се истиче Харгита Баи као најзначајнији бањски и скијашки центар.

Западна зона Карпатских планина, иако по површини високопланинског подручја и потенцијалима нешто скромнија (планине Бихор, Апусени и др.), представља подручје са значајном концентрацијом скијашких центара локалног значаја (Семеник и др.) коју карактерише развијен сеоски и екотуризам.

Слика 2.
Дистрибуција ски центара у Румунији.
Градска насеља су приказана круговима
(до 100.000, до 500.000 и преко 500.000
становника), а ски-центри троуглом.
(Извор: Аутори)

Fig. 2.
Distribution of ski-centers in Romania. Cities
are shown by circles (up to 100000, up to
500000 and over 500000 inhabitants), and
ski-centers by triangles. (Source: Authors)

4 WWF Danube-Carpathian, Program 2008. <http://www.panda.org/dcpo>.

Бугарска

Бугарска значајну пажњу поклања како развоју планинског туризма тако и заштити природе. Реализовано је више од дванаест планинских туристичких центара, од којих су најважнији Бањско, Пампорово, Боровец и Витоша (у оквиру или контакту са заштићеним подручјима). Већина центара развијена је приватним инвестицијама или удруживањем локалног становништва. Саобраћајна доступност планинских подручја је релативно повољна у односу на главне урбане центре Софију, Пловдив и др. (Слика 3.)

Најзначајнији ски ризорт је Боровец (лоциран у три висинске зоне 1100 - 1350 - 1800 m нв) са скијалиштем између 1350 - 2560 m нв, на северним падинама планине Риле (2925 m нв) у непосредној близини Националног парка Мусала. Пампорово је новији ски центар смештен на 1650 m нв на падинама Родопских планина (1926 m нв). Бањско је један од нижих центара смештен на око 900 m нв, са ски теренима између 2000-2500 m нв, који се ослањају на Национални парк „Пирин“. Планински центар Витоша смештен између два резервата биосфере (2290 m нв), најближи је Софији (свега 10 km) са којом је повезан гондолом. Започета је и реализација ски-центра Берковица на Старој планини (врх Ком, тзв „Западни Балкан“), на граници са Србијом, која омогућује развој трансграничне сарадње са планираним ски-центром у општини Димитровград („Просторни план Парка природе и туристичке регија Стара планина“, ИАУС, Сл. Гл. РС 115/08).

Грчка

На планинским подручјима Грчке⁵ изграђено је двадесетак мањих туристичких центара и ски стадиона (Слика 4.), са релативно скромним капацитетима скијашке инфраструктуре (укупно 108 жичара са око 60 km скијалишта), које годишње посети око 250.000 туриста (Masmanidis, T., et al. 2006). Планински туристички центри се интензивније развијају у последњих 20 година, иако неки од њих датирају из 30-тих година прошлог века (ски-центар Сели је основан 1934. године). Основне карактеристике су: локације центара између 1800 и 2000 m нв, најчешће у националним парковима или у близини заштићених природних вредности (са шездесет планинских врхова преко 2000 m нв, и седам преко 2500 m нв) и културних добара; скромни смештајни капацитети у висинским зонама ски центара са малим бројем ноћења; постојање основне супра и инфраструктуре, добра саобраћајна повезаност са конзумним подручјем регионалних, општинских центара, мањих градова и села у непосредној близини који и обезбеђују главне смештајне капацитете; потенцијал за повећање броја туриста чији су мотив боравак у природи уз друге видове понуде у простору и др. (Christopoulou, O., Papadopoulos, I., 2000, <http://www.gtp.gr/skicenters.asp>). Најпопуларнији планински центри су на Парнаосу у близини Атине, као и на северу Грчке у покрајини Македонији.

Слика 3.

Дистрибуција ски центара у Бугарској. Легенда је иста као на Сл 2. (Извор: Аутори)

Fig. 3.

Distribution of ski-centers in Bulgaria. Legend is the same as for Pic. 2. (Source: Authors)

Слика 4.

Дистрибуција ски центара у Грчкој. Легенда је иста као на Сл 2. (Извор: Аутори)

Fig. 4.

Distribution of ski-centers in Greece. Legend is the same as for Pic. 2. (Source: Authors)

⁵ 50-тих година прошлог века планинска подручја Грчке доживела су процес депопулације што је проузроковало: демографски дисбаланс (густо насељене долине и приобаље насупротив напуштеним и пустим планинским подручјима), пропадање културно-историјских споменика, као и традиционалне архитектуре, ерозије некадашњих терасастих обрадивих парцела, експанзије макије и других агресивних биљних врста и др. Изградњом инфраструктуре и смањењем шумских површина појачани су процеси ерозије, док је услед развоја туристичких активности дошло и до појаве бесправне градње и еколошких проблема у насељима у близини планинских центара. (Valaoras, G., 2000.)

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

У циљу покретања одрживог развоја туризма у планинским подручјима неопходно је сагледати: досадашње развојне процесе у планинским подручјима; међународне конвенције и стандарде развоја планинских подручја; успешне примере развојних пројеката у планинским подручјима; и сопствене приступе и грешке, односно применити инострана искуства на одговарајући начин.

Искуства развоја планинских подручја у другим земљама, упућују на закључак да не постоји јединствени модел развоја и уређења планинских подручја, већ да је неопходно познавање специфичности сваког појединачног планинског подручја и уклапање његовог развојног концепта у интегрални плански концепт ширег региона и земље. Одрживи развој планинских подручја Србије заснива се на мултифункционалности планинских активности и постепеној интеграцији локалног становништва у развој туризма. Улога пољопривреде као локалног извора хране, запослености и прихода је важна, али недовољна за развој подручја и задржавање становништва. Такође, оријентација само на туризам повећава зависност од непредвидивих екстерних тржишта и климатских услова. (Milijić, S. et al., 2009) Уколико се развој заснива на туризму, пољопривреди и другим, комплементарним активностима, ризик је диверсификован, а локална економија има више шанси. Диверсификована економија заснована на природним ресурсима је средство задржавања и повратка људи у планинске области и омогућава равномернији регионални развој Србије.

Гледајући по потенцијалима, планинска подручја Србије не могу достићи развој Аустрије, Француске или Швајцарске, али се могу приближити туристичкој понуди планинских подручја Бугарске и Румуније у виду неколико високопланинских туристичких дестинација (Копаоник, Стара планина и Шара) и ски-стадиона који у новим приступима развоју добијају на значају (мања улагања и обим инфраструктурног опремања).

Основни циљ просторног развоја планинских подручја Србије представља заштита и презентација планинских подручја као изузетног природног ресурса државе, према високим стандардима и нормама утврђеним европским и домаћим документима, уз могућност одрживог развоја који неће нарушити равнотежу природних система и који ће омогућити квалитетнији живот и привређивање локалног становништва, као и стварање услова за одмор и рекреацију урбаног становништва у складу са капацитетима природе.

Литература и извори:

- Милијић С. (2005): Стратегија развоја планинских подручја Србије, докторска дисертација, Географски факултет универзитета у Београду.
- Просторни план подручја Парка природе и туристичке регије Стара планина (2008): ИАУС, Сл. Гл. РС бр 115/2008.
- Дабић, Д., Милијић, С., Митровић, С., (2009): Организација и уређење туристичких подручја Србије, експертиза Стратегија просторног развоја Републике Србије, студијско-аналитичке основе, I фаза, V. просторно уређење, заштита и развој, одрживо коришћење ресурса, свеска 18. ИАУС.
- Олгица Бакић, мр Никола Крунић, мр Милева Самарџић: ГИС у изради генералног плана-пример Врњачке бање, часопис Архитектура и Урбанизам **26/27**, ИАУС 2009.
- Valaoras, G., (2000.): *Conservation and Development in Greek Mountain Areas*, in *Tourism and Development in Mountain Regions*, Godde, P. Price, Martin F., Zimmerman, F. M., CABI Publishing.
- Christopoulou, O., Papadopoulos, I., 2000: *Role and evolution of winter tourism demand in the development of Greek Mountain areas: the case of Pertouli ski-center*, International Scientific Congress "Tourism Insular areas and special destination" – Chios, Greece.
- Masmanidis, T., Vassiliadis, C., Mylonakis, J., (2006): Evaluation of Ski Center Services in Greece based on the Multiattribute Measurement Model of Attitudes, *Journal of Social Sciences 2* (3): 81-84.
- Milijić, S.; Banićević, D., Krunic, N., (2009.): Strategic evaluation of economic feasibility of tourist region development, SPATIUM **19**. IAUS.
- Romanian statistical yearbook, National institute of statistics, (2008). www.gtp.gr/skicenters.asp
- www.bulgariaski.com
- www.romaniatourism.com
- www.ski-in-romania.com
- www.brasovtravelguide.ro/en/romania/mountains/eastern-carpathians.php
- WWF Danube-Carpathian, Program (2008)., <http://www.panda.org/dcpo>.
- Skicentres Slovenska Republika (1999).